

Integracija na lokalnoj razini: iskustva »starih« i »novih« izbjeglica u Gradu Zagrebu

DOI: <https://doi.org/10.11567/met.40.2.9>

UDK: 316.4.063.3-054.73(497.521.2)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 02.12.2024.

Prihvaćeno: 18.12.2024.

Margareta Gregurović <https://orcid.org/0000-0002-7659-0794>

Institut za istraživanje migracija, Zagreb
margareta.gregurovic@imin.hr

Simona Kuti <https://orcid.org/0000-0003-0061-0856>

Institut za istraživanje migracija, Zagreb
simona.kuti@imin.hr

Snježana Gregurović <https://orcid.org/0000-0001-5916-8893>

Institut za istraživanje migracija, Zagreb
snjezana.gregurovic@imin.hr

SAŽETAK

Grad Zagreb kao jedinica lokalne samouprave i zajednica s najviše iskustva u integraciji različitih kategorija migranata relevantan je primjer upravljanja migracijama u situaciji kad na nacionalnoj razini nisu implementirane migracijska i integracijska strategija. Polazeći od nenormativne definicije integracije kao procesa postajanja prihvaćenim dijelom društva koji podrazumijeva interakciju između imigranata i »društva useljenja« cilj je rada analizirati iskustva integracije dviju skupina prisilnih migranata – osoba s odobrenom međunarodnom zaštitom i osoba s odobrenom privremenom zaštitom u Zagrebu kroz tri temeljne institucionalne, ali i interakcijske dimenzije integracije: pravno-političku, društveno-ekonomsku i kulturno-religijsku. U radu se koriste podaci prikupljeni 2024. kvalitativnim, participativnim istraživanjem u okviru projekta Evaluacije integracijskih mjera Grada Zagreba. Analiziraju se podaci iz dviju fokusnih skupina i 12 polustrukturiranih intervju s korisnicima međunarodne i privremene zaštite te predstavnicima organizacija civilnog društva. Rezultati upućuju na određene sličnosti integracijskih iskustava dviju skupina prisilnih migranata, od čega su najistaknutije u okviru društveno-ekonomske dimenzije integracije, konkretno u pozitivnim primjerima uključivanja u obrazovni sustav te nepovoljnom pristupu zdravstvenoj zaštiti. Međutim, postoje i primjeri razlika u postupanju prema dvjema skupinama, naročito u smislu angažmana (dionika) na državnoj razini. Te su razlike najvidljivije u osiguravanju statusa u okviru pravno-političke dimenzije te pristupu informacijama o zajamčenim pravima, što je povoljnije u slučaju izbjeglica iz Ukrajine. Opisana iskustva diskriminacije dodatno upućuju na općenito nepovoljniji položaj osoba s odobrenom međunarodnom zaštitom.

KLJUČNE RIJEČI: integracija, osobe s odobrenom međunarodnom zaštitom, osobe s odobrenom privremenom zaštitom, izbjeglice, prisilne migracije, Grad Zagreb

UVOD

Prvu četvrtinu 21. stoljeća obilježile su dvije »migracijske krize« koje su zahvatile i Hrvatsku. »Dugo migracijsko ljeto« 2015. (Hameršak, Pleše i Škokić, 2024) predstavljalo je svojevrsnu prekretnicu u suvremenim istraživanjima migracija, poglavito u hrvatskom kontekstu. Otada su teme usmjerene na tražitelje azila i osobe s odobrenom međunarodnom zaštitom (tj. s punim statusom azila i sa supsidijarnom zaštitom) sve češće u fokusu kvantitativnih istraživanja u Hrvatskoj (usp. Gregurović, 2023), posebice s ciljem ispitivanja stavova domicilne populacije o tim skupinama doseljenika. Kvalitativna istraživanja, iako nešto rjeđa, usmjerena su na odabrane aspekte integracije poput njezine socioekonomske, kulturne i interaktivne dimenzije u istraživanjima Jurković i Rajković Iveta (2016, 2019), procesa integracije i međugrupnih odnosa *izbjeglica* iz Sirije u istraživanju Kiralj i Ajdukovića (2022) te općenito analiziranih izazova integracije *azilanata* u širem društvenom kontekstu, uključujući različite dionike sustava integracije (Ajduković i sur., 2019; Gregurović i Klempić Bogadi, 2022).¹

Druga situacija odnosi se na ukrajinsku izbjegličku krizu koja je započela 2022., a traje i danas. Ta je kriza potaknula aktiviranje EU mehanizma privremene zaštite te uspostavila niz protokola i uvjeta za prihvat izbjeglica reguliranih na nacionalnim razinama zemalja u koje su Ukrajinci raseljeni. O iskustvima integracije te skupine prisilnih migranata među kvalitativnim studijama nalazimo tek jednu, usmjerenu na analizu migrantskih mreža u prisilnim migracijama na primjeru Ukrajinaca u Zagrebu (Dugandžić, Rajković Iveta i Novosel, 2024).

Uzimajući u obzir razdoblje dolaska te dužinu boravka koja je utjecala i na integracijska iskustva izbjeglica u Hrvatskoj, dijelimo ih na »stare« i »nove«. Pritom prva skupina podrazumijeva pravno-statusno definirane osobe s odobrenom međunarodnom zaštitom (MZ), tj. izbjeglice uglavnom iz zemalja Bliskog Istoka i Afrike pristigle u Hrvatsku nakon 2006., a druga uključuje osobe s odobrenom privremenom zaštitom (PZ), tj. izbjeglice prisilno raseljene iz Ukrajine 2022. i kasnije.

Grad Zagreb kao jedinica lokalne samouprave i zajednica s najviše iskustva u integraciji relevantan je primjer upravljanja migracijama na subnacionalnoj razini te od 2014. prepoznavanja i kontinuiranog provođenja integracijskih aktivnosti za različite kategorije migranata za koje je karakteristična

¹ Nerijetko se za osobe kojima je odobrena međunarodna zaštita u različitim istraživanjima koriste pojmovi »azilanti« ili »izbjeglice«.

sve izraženija kulturna različitost u odnosu na domicilno stanovništvo i izražena potreba za učinkovitim mjerama uključivanja u društvo useljenja. Stoga je cilj ovoga rada analizirati iskustva integracije dviju različitih skupina migranata – osoba s odobrenom MZ i osoba s odobrenom PZ u Zagrebu s pomoću Penninxova konceptualnog okvira integracije.

TEORIJSKI I KONTEKSTUALNI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Značenje pojma integracije u sociološkim je istraživanjima u mnogo navrata razmatrano, kritizirano, odbacivano te ponovo korišteno kako bi se opisao proces uključivanja migranata u različite sfere društva useljenja. Sâm pojam definira se u smislu društvenog procesa, ali može imati i značenje završnog stanja, odnosno normativnu konotaciju (Heckmann, 1999: 3; usp. Gregurović i Župarić-Iljić, 2023). Odmičući se od Heckmanova (2006: 2) normativnog poimanja *strukturne* integracije kao uključivanja migranata pojedinaca u *temeljne institucije* društva useljenja, u radu koristimo nenormativnu definiciju integracije kao procesa postajanja prihvaćenim dijelom društva koji podrazumijeva interakciju između imigranata i društva useljenja (Penninx i Garcés-Mascareñas, 2016).² Pojam »društva useljenja« obično se odnosi na zajednicu ili (najčešće, nacionalno) društvo koje prima pojedince ili skupine koji su migrirale ili su raseljene sa svojih izvornih lokacija, no uvjeti prihvaćanja migranata uvelike se razlikuju od zemlje do zemlje (usp. Penninx, 2003). Sâm proces integracije u društvu useljenja odvija se na više razina, pritom odgovornost za integraciju, ističe Penninx (2003), nije na jednoj određenoj skupini, nego na mnogim akterima – samim imigrantima, vladi države useljenja, institucijama, organizacijama i sl., što odražava kompleksnost tog procesa. Odnos između dviju glavnih strana – imigranata i »društva useljenja« pretpostavlja da je integracija dvosmjernan proces. U kritici koncepta dvosmjerne integracije, Klarenbeek (2021: 903) objašnjava trostruko shvaćanje tog koncepta u literaturi: »(1) integracija autsajdera utječe na insajdere; (2) insajderi mogu utjecati na integraciju autsajdera; i (3) insajderi

² Pri definiranju strukturne integracije kao stjecanja prava i pristupa položajima i statusima u temeljnim institucijama društva useljenja, Heckman (2006: 15) temeljnim institucijama smatra gospodarstvo i tržište rada, sustave obrazovanja i kvalifikacija, stambeni sustav, institucije socijalne države uključujući zdravstveni sustav i državljanstvo kao uključivanje u političku zajednicu. To su temeljne institucije jer sudjelovanje u njima određuje socioekonomski status, strukture mogućnosti i individualne resurse u modernom tržišnom društvu. Slično tomu, Penninx i Garcés-Mascareñas (2016) definiraju *strukturnu inkorporaciju* odnosno pristup institucionalnim sadržajima za pronalaženje posla, stanovanje, obrazovanje i zdravstvenu skrb bez obzira na državljanstvo. Navedeno je u fokusu ovoga rada prilikom analize društveno-ekonomske dimenzije integracije.

i autsajderi integriraju se jedni s drugima«, tvrdeći da samo potonje prelazi u domenu interaktivne i dinamične uzajamnosti. Kulturna blizina, uzajamno povjerenje, a posebno značajne društvene interakcije imaju neizostavnu ulogu u integraciji koju se promatra kao uzajamno prilagođavanje dviju različitih skupina koje žive na istom prostoru.

Sociološki pristup integraciji migranata u Europi, posebice iz lokalne perspektive, naglašava važnost razumijevanja dinamike integracije unutar određenih zajednica i uloge lokalnih institucija i aktera (usp. Zapata-Barreiro, Caponio i Scholten, 2017). Scholten i Penninx (2016) ističu da su lokalne vlasti postale aktivnije u razvijanju vlastitih integracijskih pristupa budući da migranti upravo na lokalnoj razini ostvaruju različite kontakte te se puno više identificiraju s mjestom u kojem žive nego s državom ili nacijom. To ide u prilog promišljanju sociologa Barbera da je upravo nesposobnost nacionalnih demokracija da razviju učinkovite odgovore na migraciju i raznolikost ono što potiče gradove da razvijaju vlastite strategije s mnogo većim naglaskom na pragmatizam, povjerenje i sudjelovanje (prema Scholten i Penninx, 2016: 99). Zapata-Barrero, Caponio i Scholten (2017: 242) podsjećaju da trebamo dublje razumjeti vertikalno i horizontalno višerazinsko upravljanje integracijom u različitim sferama gdje »gradovi i regije postaju sve aktivniji čimbenici, izrađuju vlastite agende, političke strategije i ključna pitanja/odgovore na izazove povezane s integracijom i prilagodbom različitosti«, što je primjenjivo i na hrvatski slučaj, gdje su uz Zagreb u posljednjih nekoliko godina i drugi gradovi postali sve istaknutije imigracijske i integracijske sredine (usp. Gregurović i Župarić-Iljić, 2023).³

Prihvatanje doseljenika i olakšavanje prvih koraka njihove integracije na tržište rada, u obrazovni i zdravstveni sustav postali su središnja pitanja u javnom i akademskom diskursu zemalja EU-a (Caponio i Ponzio, 2022). Zajedničko je autoricama i autorima prepoznavanje višestrukosti procesa i njihovo provlačenje kroz različite društvene sfere, tj. dimenzije (Spencer, 2022). Penninx i Garcés-Mascareñas (2016, 2024) definiraju tri temeljne dimenzije integracije: pravno-političku, društveno-ekonomsku i kulturno-religijsku.

Pravno-politička dimenzija odnosi se na boravak i politička prava (građanska i politička participacija) te na pravni status imigranata. Ta je dimen-

³ Osim Zagreba, Osijek je također razradio lokalni integracijski plan. Važno je spomenuti i Sisak i Karlovac gdje su nastanjene obitelji pristigle programom preseljenja 2017. – 2019., a gdje još uvijek postoji potreba za razradom integracijskog okvira. Ističu se i drugi gradovi u kojima su uspostavljene neke od mjera integracije osoba s odobrenom međunarodnom zaštitom, npr. Rijeka, Split, Velika Gorica (v. *Okvir za integraciju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita na lokalnoj razini*).

zija posebno važna jer dvojako uvjetuje ostale dimenzije (Penninx, 2007). Ponajprije, iz perspektive imigranata, pravni status i pripadajuća prava mogu imati značajne pozitivne ili negativne posljedice na njihovo ponašanje i napore da se integriraju. Primjerice, duga razdoblja neizvjesnosti oko pitanja smije li migrant i koliko dugo zakonito boraviti u zemlji useljenja u slučaju privremenih radnika, ili u slučaju tražitelja azila ili osoba s PZ, imat će negativne implikacije na njegovu/njezinu spremnost i napore da se integrira. Potom, ograničavanje ili onemogućavanje pristupa lokalnim i/ili nacionalnim političkim sustavima i procesima donošenja odluka imigranti-ma sa zakonski reguliranim boravkom usporava ili onemogućava njihovu društvenu participaciju i integraciju (Penninx, 2007).

Društveno-ekonomska dimenzija odnosi se na pristup institucionalnim sadržajima za pronalaženje posla, stanovanje, obrazovanje i zdravstvenu skrb bez obzira na državljanstvo, koji se još mogu opisati kao strukturna inkorporacija (Penninx i Garcés-Mascareñas, 2016; Penninx, 2007). Primjeri gradova južne i istočne Europe pokazuju da je većina lokalnih integracijskih politika u društveno-ekonomskoj dimenziji započela kao oblik politike prihvata (*reception*) (Penninx i Garcés-Mascareñas, 2016) s ciljem opremanja migranata potrebnim znanjem i vještinama kako bi pronašli svoje mjesto u društvu useljenja. To uključuje informacije i savjete o pravnim postupcima (npr. priznavanje diploma i kvalifikacija ili pristup sustavu zdravstvene zaštite i stanovanju), jezičnim i strukovnim tečajevima, kao i komplementarnim programima u sustavu obrazovanja (Penninx i Garcés-Mascareñas, 2016: 14–15).

Kulturno-religijska dimenzija odnosi se na domenu percepcija i dominantnih praksi useljenika i pripadnika većinskog društva kao i uzajamnih reakcija na različitosti. Kulturna se raznolikost može promicati kao individualno ili grupno pravo, pri čemu potonje često podrazumijeva potporu države imigrantskim organizacijama, kao i vlastitim institucijama (Penninx i Garcés-Mascareñas, 2016: 6; usp. Taylor, 1992; Parekh, 2002).

Prema Spencer (2022: 221), prikazani model sažima mnogo već poznatoga o procesima integracije i interakcije: važnost prepoznavanja utjecaja što ga procesi u jednoj dimenziji mogu imati na drugu (npr. rasistički stavovi u kulturnoj dimenziji koji utječu na mogućnosti zapošljavanja u društveno-ekonomskoj); da se ti procesi ne odvijaju nužno istodobno (društveni angažman može doći prije sudjelovanja na tržištu rada); ali i da se mogu preokrenuti (npr. kad postanu suvišni ili kad se osjećaj pripadnosti smanjuje s iskustvima diskriminacije). Spencer (2022) se slaže s pretpostavkom Penninx-a i Garcés-Mascareñas da su sudionici u integracijskim procesima

fundamentalno nejednaki u pogledu moći i resursa te da institucionalna struktura društva useljenta i reakcija stanovnika na pridošlice u većoj mjeri određuju ishod integracijskih procesa od uloženog truda i/ili aktivnosti samih migranata.

U fokusu ovoga rada dvije su skupine prisilnih migranata. Jednu čine izbjeglice iz azijskih i afričkih zemalja, a drugu izbjeglice iz Ukrajine. One se međusobno razlikuju po načinu reguliranja pravnog statusa i po vremenskom razdoblju ulaska u Hrvatsku. Pripadnici objiju skupina bili su prisiljeni na bijeg iz ratnih zona zbog vanjske invazije ili unutarnjeg (građanskog) konflikta, što Richmond (1993) kategorizira kao politički potaknute prisilne migracije uz koje se najčešće povezuje i pojam izbjeglica.

Nakon masovnog prolaska više od 650 000 izbjeglica iz bliskoistočnih zemalja i drugih migranta kroz Hrvatsku, kao dio Balkanskog koridora od rujna 2015. do travnja 2016., RH se obvezala sudjelovati u EU programu kvota premještanja i preseljenja državljanima trećih zemalja ili osoba bez državljanstva koje ispunjavaju uvjete za odobrenje MZ. Prema podacima Ministarstva unutarnjih poslova od 2006., kad je dodijeljen prvi status azila, odnosno MZ u RH, do kraja prosinca 2024. bilo je 1 171 odobrenih statusa, od čega su puni status MZ dobile 1 022 osobe, a supsidijarnu zaštitu 149 osoba.⁴ Procjenjuje se da je krajem 2024. u Hrvatskoj boravilo otprilike 650 migranata (u sustavu MZ).⁵ Određene promjene očekuju se i s obustavom obrade zahtjeva za azilom sirijskih izbjeglica u Hrvatskoj nakon pada režima Bašara al-Asada u prosincu 2024.⁶

Rat u Ukrajini rezultirao je svojevrsnim presedanom u upravljanju prisilnim migracijama na razini EU-a: aktiviran je mehanizam PZ koji je usmjeren na prihvat i zbrinjavanje većeg broja izbjeglih osoba u situacijama masovnog dolaska (više u: Koren i Lalić Novak, 2022). UNHCR navodi da je 30. listopada 2024. u Hrvatskoj registrirano 27 370 izbjeglica iz Ukrajine.⁷ Prema podacima Eurostata krajem listopada 2024. u RH je boravilo 25 620 izbjeglih osoba iz Ukrajine, od čega je 51% punoljetnih žena i 30% djece.⁸ Od veljače

⁴ Dostupno na internetskim stranicama MUP-a: <https://mup.gov.hr/pristup-informacijama-16/statistika-228/statistika-trazitelji-medjunarodne-zastite/283234>.

⁵ V. npr. <https://mup.gov.hr/vijesti/bozinovic-hrvatska-nije-niti-moze-postati-hotspot-za-migrante/294421>.

⁶ V. npr. <https://mup.gov.hr/vijesti/potpredsjednik-vlade-i-ministar-bozinovic-o-odlukama-o-obustavi-azila-za-drzavljanje-sirije-video/294513>.

⁷ Podaci dostupni na: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

⁸ Podaci dostupni na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Temporary_protection_for_persons_fleeing_Ukraine_-_monthly_statistics.

2022. Hrvatska je izbjeglicama iz Ukrajine osigurala nesmetan pristup svom teritoriju i organizirala prihvatne centre u cijeloj zemlji (UNHCR, 2023).

Razmatranjem prava koja su zajamčena tim dvjema skupinama na prvi se pogled ne uočava mnogo razlika (v. Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti). Obje skupine izbjeglica imaju pravo na boravak, smještaj, obrazovanje, rad, zdravstvenu zaštitu, spajanje obitelji, slobodu vjeroispovijesti, informacije o pravima i obvezama, odnosno besplatnu pravnu pomoć u slučaju azilantata i osoba pod supsidijarnom zaštitom. Osobama kojima je odobrena MZ dodatno je zajamčena pomoć pri integraciji u društvo, vlasništvo nekretnine sukladno Konvenciji iz 1951. te stjecanje hrvatskog državljanstva sukladno relevantnim propisima. Postoje razlike i u dužini trajanja postupka odobrenja zaštite pri čemu je u slučaju MZ taj postupak individualan i može trajati do dvije godine, dok je kod PZ riječ o masovnom dolasku izbjeglica pa sâm postupak traje mnogo kraće, kako bi se velik broj raseljenih osoba što prije zbrinuo.

Iako su određeni mehanizmi integracije prisilnih migranata u Hrvatskoj regulirani ranije spomenutim zakonom, prateći Akcijski plan za integraciju osoba pod MZ nije donesen nakon 2019., niti je razvijena strategija integracije različitih skupina migranata. Grad Zagreb taj nedostatak ispunjava vlastitim Akcijskim planovima iz 2022. i 2023./2024. Štoviše, kao tijelo lokalne samouprave s najviše iskustva u integraciji, Zagreb je prepoznao osobe kojima je odobrena MZ kao jedna od ciljanih skupina u Socijalnom planu Grada Zagreba 2014.–2020. Za osobe raseljene iz Ukrajine nakon aktivacije Direktive o privremenoj zaštiti također se počeo primjenjivati Akcijski plan Grada Zagreba za integraciju tražitelja MZ i osoba kojima je odobrena MZ za 2022. godinu.

Navedeno upućuje na institucionalno prilično susretljivo lokalno okruženje, no primjeri rezultata istraživanja ipak upućuju na određene izazove i ograničenja integracije stranaca u Zagrebu (usp. Ajduković i sur., 2019) te na sve negativnije stavove javnosti prema različitim skupinama i kategorijama doseljenika (usp. Župarić-Iljić i Lalić, 2024).

METODE I PROVEDBA ISTRAŽIVANJA

Rad se temelji na podacima prikupljenim istraživanjem u okviru projekta Evaluacije integracijskih mjera Grada Zagreba za EU UNITES projekt. Istraživanje je nastojalo uključiti različite dionike i korisnike integracijskih mjera kao aktivne sudionike u istraživačkom procesu. Stoga je primijenje-

no participativno istraživanje (*participatory research*) koje pokušava »učiniti istraživanje inkluzivnijim i demokratičnijim procesom poticanjem razvoja partnerstva između zajednica i znanstvenika radi rješavanja istraživačkih prioriteta relevantnih za zajednicu« (Flicker i sur., 2007: 478; Vaughn i Jacquez, 2020). Istraživanje je nastojalo uključiti osobe pod MZ i nekoć tražitelje azila te osobe pod PZ koje su obuhvaćene mjerama iz Akcijskog plana Grada Zagreba za integraciju tražitelja MZ i osoba kojima je odobrena MZ za 2022. godinu. Kao dodatni izvor informacija i procjene uključeni su predstavnici i predstavnice organizacija civilnog društva (OCD) koje su bile partneri u provođenju tih mjera. Dionici istraživanja, predstavnici OCD-a i krajnji korisnici mjera integracije bili su uključeni u sve faze evaluacijske studije.

Ograničenja istraživanja povezana su s uskim vremenskim okvirom provođenja evaluacijske studije pa se nije u potpunosti mogla poštovati simultanost i cirkularnost kvalitativnog istraživanja (Miles i Huberman, 1994). Iako je provođenje intervjua teklo istodobno s transkripcijom, pri čemu su bilježene analitičke ideje za razvijanje protokola daljnjih intervjua, glavnina je analize izvršena nakon terenskog dijela istraživanja. Uz navedeno, primjena participativnog istraživanja ima određene etičke implikacije zbog višestrukih uloga nekih od sudionika zbog kojih je moguće djelomično narušavanje načela anonimnosti (npr. kad su osobe istovremeno sudionici istraživanja čija se iskustva analiziraju i suautori studije). Etički problemi mogu proizići i iz objavljivanja osjetljivih ili nepovoljnih rezultata istraživanja pri čemu će znanstvenici zauzimati poziciju objektivnosti znanstvenog pristupa dok bi pripadnici zajednice zbog bojazni da će objavljeni rezultati (dodatno) stigmatizirati njihovu zajednicu mogli tražiti drukčiji pristup objavi rezultata (Flicker i sur., 2007: 482).

Kvalitativno istraživanje provedeno je u Zagrebu od 15. veljače do 31. ožujka 2024. metodom fokusnih skupina i polustrukturiranim intervjuima.⁹ U radu se analiziraju podaci prikupljeni u razgovorima s korisnicima integracijskih mjera i predstavnicima OCD-a relevantnih za temu integracije migranata u Hrvatskoj. Pripremljena su dva protokola, jedan za predstavnike OCD-a te jedan za korisnike mjera integracije. Unutar svake skupine sudionika u istraživanju korišten je isti protokol u fokusnim skupinama i u polustrukturiranim intervjuima kako bi se osigurala komparabilnost re-

⁹ Na temelju detaljnog nacrtu istraživanja Etičko povjerenstvo Instituta za istraživanje migracija dalo je pozitivno mišljenje o etičkim aspektima provedbe projekta Evaluacije mjera integracije Grada Zagreba te suglasnost za njegovo provođenje.

zultata. Teme uključene u protokole odnosile su se na iskustva suradnje s Gradom Zagrebom, prednosti i nedostatke provedenih mjera, iskustva i izazove procesa integracije, hitne situacije i njihovo adekvatno rješavanje te preporuke za daljnje postupanje. Sudjelovanje u istraživanju bilo je dobrovoljno, a podaci su anonimizirani. Svi intervjui koji su analizirani u ovome radu provedeni su licem u lice. Većina intervjua s korisnicima MZ i PZ provedena je na hrvatskom jeziku, ponekad uz intervencije medijatora ili uz pomoć engleskog jezika. Tri intervjua provedena su na engleskom jeziku. Intervjui su najčešće trajali između 30 i 60 minuta, a fokusne skupine nešto duže (između 90 i 110 minuta). Fokusne skupine provedene su u prostorima Instituta za istraživanje migracija, dok su ostali sugovornici sami birali lokaciju intervjua (od prostora OCD-a, preko ugostiteljskih objekata do osobnih prostora).

U radu se koriste podaci prikupljeni u dvije fokusne skupine, pet polustrukturiranih intervjua s osobama kojima je odobrena MZ, pet polustrukturiranih intervjua s osobama kojima je odobrena PZ te dva polustrukturirana intervjua s predstavnicima OCD-a o iskustvima integracije ciljanih skupina.¹⁰ Sudionice i sudionici u istraživanju (MZ) podrijetlom su iz različitih azijskih i afričkih država (tri sugovornice i šest sugovornika) te su u Hrvatsku došli u različitim razdobljima. Korisnice PZ (sve ženskog spola) uključene u istraživanje podrijetlom su iz različitih ukrajinskih gradova, a preduvjet za njihovo sudjelovanje u istraživanju bio je da su ranije bile smještene (ili još uvijek jesu) u neki od evaluiranih kolektivnih smještaja koje je na raspolaganje dao Grad Zagreb.

Inicijalni izbor sugovornika u oba poduzorka u nekim je slučajevima bio putem osobnih poznanstava istraživačica, drugih suradnika na projektu ili preko službenih kontakata s organizacijama. Primijenjeno uzorkovanje u daljnjim fazama istraživanja kombiniralo je metodu »grude snijega« s načelom maksimalne varijacije (usp. Miles i Huberman, 1994). Na taj se način nastojala postići zastupljenost različitih iskustava sugovornica i sugovornika prema spolu, dobi, zemlji podrijetla (u slučaju osoba s odobrenom MZ), s obzirom na to da cilj u kvalitativnom istraživanju nije reprezentacija distribucije određenih karakteristika u populaciji, nego određivanje tipičnih karakteristika predmeta istraživanja, kako bi se osigurala prenosivost tvrdnji (Merkens, 2004: 167).

¹⁰ Predstavnicima OCD-a imali su značajnu ulogu u istraživanju i kao tzv. »gatekeeperi« (usp. Bloor i Wood, 2006) u pristupu korisnicima integracijskih mjera budući da su različite aktivnosti uključenih organizacija usmjerene upravo na te kategorije korisnika.

Podaci prikupljeni fokusnim skupinama i polustrukturiranim intervjuima, odnosno transkripti provedenih intervjuja, analizirani su s pomoću programskog paketa za obradu kvalitativnih podataka MAXQDA. Pristup kvalitativnoj analizi podataka kombinirao je preporuke iz Dey (1993) i Miles i Huberman (1994) s ciljem identificiranja glavnih tema i tendencija, odnosno obrazaca u odgovorima sugovornika. Razvijena je analitička shema za kodiranje transkripata koja je kombinirala deduktivni (temeljne dimenzije integracije prema Penninx i Garcés-Mascareñas, 2016; Penninx, 2007) i induktivni pristup (različita područja društvenog života u kojima se odvijaju integracijski procesi na individualnoj, grupnoj i institucionalnoj razini).

REZULTATI

Prikaz rezultata istraživanja okvirno je podijeljen u tri temeljne (analitičke) dimenzije integracije migranata (Penninx i Garcés-Mascareñas, 2016), iako su one u stvarnosti vrlo često isprepletene pa se pojedina integracijska iskustva i procesi mogu prikazati unutar više dimenzija. Istodobno se analiziraju i prikazuju rezultati za dvije skupine izbjeglica – osobe s odobrenom MZ i osobe s odobrenom PZ. Bez obzira na razlike u reguliranju pravnog statusa i vremenu dolaska u RH, okolnosti njihova dolaska i zakonska prava prilično su slična. S obzirom na upotrebu istog protokola za provođenje intervjuja te imajući u vidu da je riječ o kvalitativnim i subjektivnim procjenama sudionika i sudionica istraživanja, autorice smatraju opravdanim do određene mjere uspoređivati iskustva tih dviju skupina.

Pravno-politička dimenzija integracije

U okviru pravno-političke dimenzije integracije ključno je pitanje jesu li i u kojoj mjeri migranti ravnopravni članovi političke zajednice. Propituju se načini i mogućnosti ostvarenja prava boravka, prava na spajanje obitelji, političkog sudjelovanja, stjecanja prava na državljanstvo (IMIN, 2016) i dr. Kad migranti zakonski reguliraju svoj položaj, tada su iz pravno-političke perspektive integrirani. U slučaju izbjegličkog statusa, odnosno odobrene MZ ili PZ, izbjeglicama je zakonski omogućeno ostvarivanje određenih prava. Međutim, dok je za tražitelje PZ reguliranje statusa bilo gotovo trenutačno, za tražitelje MZ taj je postupak bio puno dugotrajniji (nekad i duže od dvije godine) zbog čega su mnogi tražitelji azila napustili Hrvatsku prije njegova okončanja. Specifičnost statusa PZ, barem u hrvatskom slučaju, povezana je i sa spolom i dobi tražitelja – žene, djeca i starije osobe

ga dobivaju gotovo automatski, za razliku od muškaraca u radnoj dobi kojima se, prema iskazima predstavnika OCD-a, status ne odobrava u svim slučajevima.

Sudionici istraživanja s odobrenom MZ već duže vrijeme borave u Hrvatskoj te su neki od njih stekli hrvatsko državljanstvo.¹¹ Riječ je o dugotrajnom i administrativno zahtjevnom postupku koji za neke još uvijek traje:

Istraživačica: *So did you apply for citizenship?*

Sudionik: *Yes.*

Istraživačica: *You got it or not yet?*

Sudionik: *No, no, thanks to a lot of paperwork here. You have to wait. In Canada, the process with applying to citizenship to getting citizenship is three months, and here 25 months, two years and one month, and I don't know what is an important thing which still needs to be verified. (...) Now I'm in the 15th month waiting for my citizenship reply. And one of my colleagues, she is waiting 21 months. And one of my friends (...), he got citizenship after 25 months. These things need to be a little bit faster. (Azil 1, m)*

Za osobe s odobrenom PZ pravno je regulirano produženje statusa svake godine za što sudionice istraživanja kažu da ide automatizmom, no uz obvezu osobnog dolaska u policijsku postaju:

Da, automatski, ali moram još svejedno doći u MUP i postaviti štampe [štamбилje]. Da, na godinu dana. Hvala što se produžuje. (Ukr 2, ž)

Obje skupine sugovornika upoznate su s pravima koja proizlaze iz njihova statusa, no pristup tim informacijama nije bio jednak. Sudionici s odobrenom MZ u više navrata napominju da prilikom dolaska u Hrvatsku nisu bili upoznati sa svojim pravima:

Mogu reći da na početku kad sam došao nisam znao moja prava i nisam dobio neke informacije o ovoj temi. Ali sad već radim, studirao sam, već ovdje nakon osam godina više-manje znam. (FS azil, s1, m)

Informiranje o promjenama u zakonima i u mogućim pravima nije postalo sustavno niti tijekom njihova dužeg boravka u Hrvatskoj. Do informacija su najčešće dolazili samostalno ili uz pomoć OCD-a. Nešto je bolji pristup informacijama bio u Prihvatilištu za tražitelje MZ u Zagrebu u kojem su u razdoblju prije pandemije COVID-19 djelovale razne OCD.

¹¹ Zahtjev za stjecanje hrvatskog državljanstva moguće je predati nakon osam godina neprekidnog boravka na području Republike Hrvatske (<https://klinika.pravo.hr/blog/za%C5%A1tita-stranaca-i-azilanata>).

U Porin kad sam došao, tada je bio jedan ured HPC-a. Tako da je stalno bio jedan odvojetnik tamo od koga smo mogli saznati svoja prava. Onda je isto malo bilo lakše kontaktirati s inspektorom [koji donosi odluku o statusu]. (Azil 2, m)

Izbjglicama iz Ukrajine bile su dostupnije informacije o pravima i dijeljene već prilikom ulaska u zemlju, ali i uspostavljanjem internetske stranice *Hrvatska za Ukrajinu* na kojoj su se mogle dobiti sve relevantne informacije na ukrajinskom jeziku, što upućuje na bolju organizaciju prihvata većeg broja osoba u izvanrednim situacijama, u odnosu na individualne tražitelje azila, ali i raniju tzv. »migracijsku krizu« iz 2015. godine.

Da, kad smo došli u Hrvatsku, davali su nam i papire i odgovorili na što imamo pravo, ali to (...) mi svi, ja mislim na sve, bili [smo] u stresu i malo što [smo] zapamtili. I kad se događa neka situacija, mi ponovno tražimo, što ja mogu, gdje mogu zatražiti, i to je puno pitanja. (Ukr 2, ž)

Došli smo prije dvije godine, došli smo autom, na granici su nam dali uputnicu gdje možemo naći smještaj i tako smo došli u Motel Plitvice. Jako dobro su nas primili, tamo je bio Crveni križ, sve što treba je bilo za prvu pomoć, su nam dali. (Ukr 5, ž)

Angažman OCD-a vidljiv je u informiranju obiju kategorija sudionika istraživanja. No bolju logističku i financijsku podršku, naročito od strane države, predstavnici OCD-a opisuju vezano za ukrajinsku izbjegličku krizu.

U startu se ljudima pružala, imali su tri obroka, smještaj, mi smo dali higijenu, psihosocijalnu podršku, mi smo radili službu traženja koju još uvijek radimo, znači popisivanje ljudi i spajanje familija. Kao što sam tu naveo iz ovih mjera [iz Akcijskog plana Grada Zagreba], pružena nam je sva podrška i što se tiče i zdravstvena skrb i informiranje o pravima, informiranje o zdravstvenim ustanovama, informiranje za odgojno-obrazovne ustanove, informiranje što se tiče posla, povezivanje poslodavaca s njima, razne radionice, igraonice za djecu, izlete smo organizirali. Znači zbilja se radila puna integracija, ali lako je to sve raditi kad imaš podršku od vrha, kad imaš podršku od države. (FS OCD 4, m)

Pomoć u informiranju i ostvarivanju prava obje skupine sugovornika dobile su i od drugih članova etničke ili religijske zajednice. Kao primjere navode članove obitelji koji su došli prije njih, ali i osobe istoga etničkog podrijetla ili religijske pripadnosti koje su se angažirale u pružanju pomoći prilikom inicijalne integracije.¹²

¹² Iako to sugovornice izravno ne spominju, u inicijalnom prihvatu i provođenju mjera integracije sudjelovali su i pripadnici ukrajinske nacionalne manjine koju u RH čini gotovo 2 000 osoba (Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021.).

This Syrian man, he was in Croatia for 30 years. He helped me. He took me when I arrived and my husband to the police and made the papers. With me and my child. (Azil 5, ž)

Tu je i naša Ukrajinka koja živi [u Hrvatskoj] ne znam koliko godina, 20 ili 30, ona je isto bila u Motelu Plitvice u Crvenom križu. Sada jako dobro pomaže Ukrajincima i meni je jako dobro – ako je trebalo nešto pitati, kad bih neko pitanje imala ili neka pomoć, bila je jako dobra, za pomoć. (Ukr 5, ž)

Iako zakonom propisana, prava nisu uvijek realizirana te u nekim slučajevima dolazi do međusobnog isključivanja pojedinih prava. Primjerice, jedan sugovornik ističe da zbog zaposlenja nije imao pravo na besplatan smještaj za osobe s odobrenom MZ te je stoga prekinuo radni odnos.

A onda neko vrijeme sam tamo radio. Kad sam bio tamo, onda sam dobio status azila. Onda su rekli da imaš dva smjera. Ili ćeš pustiti posao i koristit ćeš pravo [na] besplatni smještaj, ili ćeš sâm platiti, s obzirom da radiš. Ali tada mi je bila plaća četiri i pol tisuće kuna... Ja sam malo razmišljao, jednostavno to se ne isplati da ne iskoristim ovu priliku besplatno. Onda sam dao otkaz... (Azil 2, m)

Nadalje, zdravstvena zaštita također je povezana s radnim statusom pa neke od korisnica PZ koje nisu u radnom odnosu iskazuju nezadovoljstvo zbog otežanog pronalaska obiteljskog liječnika.

Nisam mogla sebi kao obiteljskog liječnika napraviti, kao nisam prijavljena na poslu (...) I isto i sin ne može to dobiti zbog toga jer ja ne radim. (Ukr 6, ž)

Sugovornici s odobrenom MZ također upozoravaju na nepravilnosti prilikom ostvarivanja prava na zdravstvenu zaštitu. Nakon aktivacije PZ, jedan od mehanizama informiranja neupućenih dionika zdravstvenog sustava je isticanje da se to pravo za osobe pod MZ regulira isto kao i za korisnike PZ.

Prvo je teško se upisati kod liječnika. (...) Na primjer i dalje za suprugu tražim ginekologa ovdje. (...) Teško je to objasniti da mi imamo osiguranje. Jer nemamo dokaz. Ok, imamo neka pravila [prava], ali nemamo zdravstvenu karticu. (Azil 2, m)

Kad idem u bolnicu [kao pratnja], olakšali su za mene, samo kažem kao za ljude iz Ukrajine – »Aaa, ok!« Isto pravo imaju (...) kao izbjeglice kao i privremena zaštita iz Ukrajine, možeš dodati i ljude azilante, kao za međunarodnu zaštitu (...) onda u bolnicama sve isto, [za osobe iz] Sirije, Iraka. I sad ja samo kažem, kao imaju isto pravo kao ljudi iz Ukrajine. (...) Nisu iz Ukrajine, ali imaju isto pravo. Svaki dan sam ja na Rebru, onda znaju me tamo. (FS azil, s1, m)

Osobama pod MZ jedan od najvećih integracijskih problema predstavlja neodržavanje zakonom zajamčenih besplatnih tečajeva hrvatskog jezika te su stoga bili prisiljeni sami plaćati licencirane tečajeve ili učiti jezik na neformalan način (primjerice u razgovoru sa starijim osobama). Obje skupine sugovornika izražavaju nezadovoljstvo zbog održavanja tečajeva hrvatskog jezika u radno vrijeme zbog čega ih nisu u mogućnosti pohađati.

And until today, there is no official language course for the migrants, for the people who got the international protection, you can say, still nothing. (Azil 1, m)

Još što nije dobro je, rekla bih osobno, kada tražiš posao, nađeš posao, a posao je ili proa ili druga smjena. To radiš do 15 ili od 13 do 20 i sada ove tečajeve jezika stave u 12.30. Puno ljudi koji žele raditi jer moraju iznajmiti stan i platiti hranu, i za život općenito, ne mogu ići na tečaj jezika zato što je u vrijeme kada rade. Bolje bi bilo da je jutarnji ili navečer. (Ukr 5, ž)

Ograničena mogućnost vlastitog financiranja tečajeva učenja jezika ili drugih integracijskih aktivnosti proizlazi i iz nepovoljnoga socioekonomskog položaja izbjeglica. Socijalna naknada u slučaju nezaposlenosti sugovornika s odobrenom MZ ili novčana naknada za tražitelje azila u Prihvatilištu ocjenjuju se nedovoljnima za život.

When my husband sat there at home, (...) we had salary from social. Not enough. Because my husband must, he must work. He has disk and he has something here in the head but [he] must work [pokazuje da suprug ima neke ozljede] (...) It's not enough from social. (Azil 5, ž)

S druge strane sugovornice s odobrenom PZ ističu niz pogodnosti koje ostvaruju zbog svog statusa. Primjerice, ostvaruju besplatan prijevoz Zagrebačkim električnim tramvajem (ZET-om) i Hrvatskim željeznicama. Osim navedenoga, neki gradovi i općine u Hrvatskoj nude određene pogodnosti raseljenim osobama iz Ukrajine, primjerice besplatne posjete kulturnim manifestacijama, zooškim vrtovima, pristup sportskim reursima i sl.¹³ Jedna sugovornica, primjerice, ističe besplatan smještaj u učeničkom domu, jednokratnu novčanu pomoć za školski pribor i izlet za dijete:

Znam da [smo] imali prošlu godinu nešto kao neku pomoć za školu, svaki učenik iz Ukrajine dobio [je] neku novčanu pomoć kojom je mogao ići kupiti u dućan bilježnice, sve za školu. (Ukr 6, ž)

¹³ Više na: <https://hrvatskaskaukrajinu.gov.hr/informacije/prava-i-obveze-osobe-pod-privremenom-zastitom/153>.

Društveno-ekonomska dimenzija integracije

U okviru društveno-ekonomske dimenzije integracije naglasak u istraživanjima je na položaju imigranata na tržištu rada. Pritom se nastoji istražiti imaju li migrantski radnici i članovi njihovih obitelji jednaka prava i jednake mogućnosti na tržištu rada kao i domaći radnici, imaju li jednak pristup beneficijama vezanim uz posao, kao što su naknade za nezaposlene i osiguranje, te državnim ustanovama socijalne skrbi, imaju li zajamčen pristup pravima na rad, zdravstvenu zaštitu, obrazovanje i stanovanje (Penninx, 2007; IMIN, 2016). S obzirom da ova dimenzija podrazumijeva različite aspekte strukturne inkorporacije, npr. pristup tržištu rada, obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti ili stanovanju, svaki od njih se analizira posebno.

Pristup tržištu rada

Uključivanje u tržište rada, uz poznavanje jezika, jedan je od osnovnih ciljeva integracije te se smatra i preduvjetom dugotrajnog i uspješnog uključivanja u društvo useljenja. Ono donekle uvjetuje i uspješnost uključivanja migranata ili njihove djece u obrazovni sustav, stambenu integraciju, adekvatno ostvarivanje zdravstvene zaštite i sl., ali i financijsko osamostaljenje i neovisnost o sustavu socijalne skrbi.

Sudionici u istraživanju kojima je odobren status MZ upravo u ostvarivanju tog prava primjećuju najveće promjene od svoga dolaska u Hrvatsku. Pozitivnom se ocjenjuje zakonska promjena koja omogućuje pristup tržištu rada tražiteljima azila nakon tri mjeseca boravka u Hrvatskoj, za razliku od devet mjeseci prethodno. Većina sugovornika ističe kako im je to ograničenje od devet mjeseci bilo otežavajuće jer je naknada koju su dobivali u Prihvatilištu bila niska te su bili prisiljeni zaposliti se na neformalnom tržištu rada kako bi osigurali osnovna sredstva za život. S odobrenjem statusa mijenja se i to pravo te je većina (muških) sugovornika, ili članova njihovih užih obitelji (u slučaju sugovornica) danas regularno zaposlena. Sugovornice s odobrenom PZ uglavnom sudjeluju u tržištu rada makar na privremenoj ili neformalnoj osnovi.

Ali u Porinu je 100 kuna, dok si tražitelj, onda je mjesečno 100 kuna. Čak dignuli su 150 kuna, tako nešto, ne znam, 20 eura, tako mislim [da je] sad, ali kad dobiješ status azila... Tada meni je [bilo] 800 kuna, ako si u braku, za oboje 960 kuna. Čak i to za kuhinju [hranu], nije dovoljno, moraš raditi nešto na crno, ne možeš preživjeti, nažalost. (Azil 2, m)

...ja [sam] malo radila na moru, čistila neke apartmane, (...) nisam bila prijavljena. Samo sam pitala neke ljude koji iznajmljuju stanove da li mogu doći počistiti i [da] dobijem neku plaću. Tako da to ne bi bilo svaki dan, tako dva-tri puta na mjesec i to malo tako nešto zaradila sebi za Zagreb. Malo skupila novca i ok. (Ukr 6, ž)

Pronalazak posla za izbjeglice ovisi o nekoliko čimbenika, ponajprije o razini poznavanja jezika te o njihovoj kvalifikaciji. U obje se skupine sudionika istraživanja ističu otežavajući učinci nepoznavanja jezika, ali i mogućnosti učenja jezika kroz posao.

He works [suprug]. He found work, but I didn't find it because I don't know hrvatski language. Ne razumijem. I try to find any job. But I didn't find it. (Azil 5, ž)

Znači, on [poslodavac] je baš htio meni pomagati. Ja sam rekao da moram učiti jezik, moram zaraditi novac, jer mi je novac trebao za vjenčanje. Rekao je – dobro, dat ću ti istu plaću kao i drugim skladištarima i, drugo, zabranit ću [drugima] pričati s tobom na engleskom, tako da budeš izložen hrvatskom jeziku. (Azil 2, m)

Svladavanje jezika omogućilo je nekim od sudionika da se zaposle kao kulturni medijatori i prevoditelji, dok je dio sugovornica – korisnica PZ s relevantnim kvalifikacijama – angažiran na projektima OCD-a s ciljem rada s drugim izbjeglicama iz Ukrajine.

So broken Croatian I had at that time even. And I could speak with the Indian people. I could speak with the people from Afghanistan or Iran, a little Farsi. So you can say I'm a mix of languages. And because of these languages I got that first job... (Azil 1, m)

I zatim [kolegica iz OCD-a] mi je rekla ako sam ja [zanimanje] u Ukrajini, mogu raditi nešto u [OCD-u]. I zatim sam imala intervju s njom i [kolegom] koji je volonter u [OCD-u] i zatim sam počela raditi kao [zanimanje]. Za početak to je bilo s djecom, a zatim s odraslima. (Ukr 3, ž)

Malobrojni su sudionici istraživanja koji su se uspjeli zaposliti u struci te se učestalo susreću primjeri dekvifikacije u objema skupinama. Sudionice s PZ često ističu primjere dekvifikacije osoba s visokom stručnom spremom zapošljavanjem na mjestima pomoćnih kuharica, frizerki ili spremačica. S druge strane, posebno je izazovno uključivanje u tržište rada sudionicama s odobrenom MZ koje nerijetko spominju izazove zbog kulturno distinktivnih obilježja (primjerice, zbog nošenja hidžaba).

Isto, teško [je] naći posao ljudima koji nisu iz Hrvatske. I ljudi imaju iskustva, nisu kao drugi ljudi. Kad vide da ja imam maramu, jako teško ja nađem posao. (...) Puno tražim posao, samo hoću, radit ću u uredu. (...) Ako hoćeš raditi u čistioni, to možeš naći brzo. (FS azil, s2, ž)

Opisi pokušaja nostrifikacije visokoškolskih diploma stečenih u državama podrijetla ukazuju na dugotrajnost, administrativnu zahtjevnost i visoke troškove tog postupka, koje uglavnom snose sami migranti. To je i jedan od razloga zašto se sugovornicama s odobrenom PZ u OCD-ima često preporučuje da nostrificiraju srednjoškolske svjedodžbe (što je mnogo kraći i jeftiniji postupak) te da se uključe u neki od za njih besplatnih programa prekvalifikacije, što su neke i učinile. Na prekvalifikaciju se odlučuju i sudionici s odobrenom MZ.

Svi dokumenti moraju biti na hrvatskom kurikulumu. Ali to ima 80 stranica, jer to puno košta. (...) To je prevođenje dugo trajalo, skoro godinu dana. Onda su donijeli odluku, još godinu dana moram, čak i dvije godine su rekli da moram studirati [studij], imam razliku predmeta. Onda sam ja stisnuo sve predmete u jednu godinu, onda sam položio sve ispite. (Azil 2, m)

A sad već ovu godinu razmišljam kako će to biti dalje, što radim, što mogu. Moram sebi naći negdje. Pomogla mi je [osoba iz OCD-a] da napravim školsku svjedodžbu [srednja škola], nostrificirala iz Ukrajine i bila sam prijavljena u HZZ i tražila tamo još vaučer za tečaj. I ako imamo ovaj zeleni papir, kao pod privremenom zaštitom, da mogu tražiti sebi neku prekvalifikaciju. I to sam dobila. (Ukr 6, ž)

Sugovornice s odobrenom PZ ističu i pomoć osoba iz neposredne okoline, poput stanodavaca, u pronalasku posla. Takvu pomoć naglašavaju i sugovornice koje stanuju u kolektivnom smještaju.

Znate, naći posao mi je bilo jako teško zato što jako je bio dobar gazda koji nam je dao stan, on mi je pomogao time što me preporučio drugom gazdi da bih se nešto naučila. Potom sam išla malo na kurs, u školu i tako polako, polako sam našla sada posao. (Ukr 5, ž)

...ovaj direktor koji je tu (...), on će ti uvijek pomoći ako imaš neki problem, ako tražiš posao. Od svih koji rade tu u [firma], to su dobili posao zahvaljujući njemu. (Ukr 6, ž)

Ranije spomenuti nepovoljni socioekonomski položaj naglašen je i kroz potrebu mlađih sudionika koji su još uvijek uključeni u sustav obrazovanja da se uključe i u tržište rada, posebice u obiteljima s jednim roditeljem:

»Kad nemaš oca, moraš raditi...«. Mama radi, kad su bili u školi radila je cijeli dan kako bi sugovornica i brat mogli učiti jezik. Mama je »superhero« – mama i tata u isto vrijeme. Mama i brat rade u [firmi]. Mama ne zna jezik. (Azil 4, ž, bilješka istraživačice)

Pristup obrazovnom sustavu

Uključivanje u obrazovni sustav razlikuje se s obzirom na razinu obrazovanja. Sudionici istraživanja ističu poteškoće s uključivanjem u ustanove predškolskog odgoja i obrazovanja te naglašavaju problem usklađivanja s radnim vremenom roditelja koje nerijetko nadilazi vrijeme boravka djeteta u vrtiću.

...prilično je komplicirano naći mjesto u vrtiću. Nema dovoljno vrtića. I ljudima u Zagrebu je teško naći, (...) lokalcima je teško naći i čuvanje djeteta, tako da to je izazovno. I sad recimo za ljude koji imaju privremenu zaštitu, njima je jako teško raditi zato jer stvarno nisu mogli smjestiti djecu u vrtiće. I onda traže te žene (...) Ali ono što sam zapravo htjela reći je da Ukrajinke imaju problem s punim radnim vremenom... (OCD 5-2, ž)

Da, imali [smo] problem samo s djecom koja ne idu u školu, a idu u kindergarden, u vrtić. Zato što vrtić završava u 5 sati, 6 sati, a ona [je] imala posao kao konobarica i kafić radi do 10, do 11 navečer. Ali dobro je što je imala neku prijateljicu koja je živjela [blizu], kako su susjedi, i ona je čuvala i pomogla s djecom. Ali ako nemaju susjede, nemaju prijateljice, to je problem. (Ukr 3, ž)

Upis u osnovne škole obavezan je te nije predstavljao problem našim sugovornicima. Sugovornici iz obiju skupina navode da su se djeca dobro integrirala u osnovne škole, da se osjećaju prihvaćeno i da su naučila hrvatski jezik. Ističe se i primjer obitelji boljega socioekonomskog statusa među sugovornicima s PZ u kojoj su se djeca upisala u međunarodnu osnovnu školu. S druge strane, sugovornici s odobrenom MZ učestalo spominju pomoć i angažman različitih OCD-a, primjerice vezano za pomoć pri upisu u školu ili s osiguravanjem volontera koji su pomagali sa zadaćama i školskim obavezama.¹⁴ Angažman OCD-a ogleda se i u financijskim sredstvima prikupljenim za troškove izleta koje učenici izbjeglice i njihove obitelji ne bi mogli snositi samostalno.

My son, he is in 5th class now in [ime osnovne škole]. And I'm totally, you can say, 100% relaxed when it comes to him (...) you can say he in a way in-

¹⁴ Npr. program *Veliki brat / Velika sestra* organizacije AYS (više na: <https://arhiva.h-alter.org/vijesti/udruga-are-you-syrious-nakon-devet-mjeseci-se-vraca-u-porin>).

tegrated with the other kids. Sometimes even I don't know the words and sentences he used – »pusti me na miru«, like that. (Azil 1, m)

A sin, kad smo živjeli u hotelu Plitvice, išao je u školu tamo u osmi razred, završio je tamo školu. (Ukr 2, ž)

Udruge su im pomogle sa svime kad su došli – Crveni križ im je pomogao za školu, AYS isto za školu (Velika sestra) zato jer mama ne zna jezik. RCT su prije dvije godine pomogli s traženjem posla (u firmi). Radila je tamo dvije godine, ali joj se nije sviđelo pa nisu produžili ugovor. JRS su pomogli za druženje i za školu. (Azil 4, ž, bilješka istraživačice)

Izazovnije je uključivanje u srednje škole ponajprije zbog jezika i opsega pojedinih srednjoškolskih programa pri čemu upisivanje u gimnazijske programe često ne predstavlja zadovoljavajuće rješenje. Sudionicama iz Ukrajine sugerirano je da će njihovoj djeci biti bolje ukoliko se upišu u strukovne srednje škole. S druge strane, neke od sugovornica izvještavale su o paralelnom pohađanju škole u Hrvatskoj i *online* nastave u Ukrajini.

...she's [kćer] trying to cope with three languages, plus mathematics, physics and chemistry. This is the hardest part (...) I'm not trying to get some favour, but at least there should be some discount on languages, so that she may focus on other things. She is still suffering and the whole family is suffering because she is stressed – what to do, how to pass, I don't know what will happen. (Azil 1, m)

Ravnateljica nam je našla, sinu [je] našla školu tu [u Zagrebu] i rekla da ako bi moj sin živio u Zagrebu, 100% bi bio u ovoj školi – najljepša škola za Vašeg sina. (...) Ja sam izabrala neke druge škole, tražila neke gimnazije, dobro je završio sve s pet u školi u [gradu na jugu RH]. I kaže [ravnateljica] – ajde neka proba ovu školu, i otišao je u školu [ime tehničke srednje škole]. (Ukr 6, ž)

Puno djece nema dobru predodžbu što je srednja škola u Hrvatskoj. Moje iskustvo je pokazalo da su se djeca koja su krenula u gimnaziju u nekim slučajevima ispisala iz njih. I na kraju ta djeca sad samo online pohađaju ukrajinsku školu. (OCD 5-1, ž)

Učenici iz Ukrajine koji su uključeni u srednjoškolske programe, prema iskazima sugovornica – njihovih majki, ali i predstavnika OCD-a, zadovoljni su i osjećaju se uklopljeno u školsku sredinu. Nerijetko nisu jedini iz Ukrajine u razredu pa imaju mogućnost druženja sa sunarodnjacima. Oni koji pohađaju srednju školu izvan mjesta stanovanja, smješteni su u učeničke domove koji su za njih besplatni. Sugovornice ističu da djeci u domovi-

ma ponekad teško pada odvojenost od roditelja, no da su se navikli iako su ponekad nezadovoljni jer ne mogu biti sami u sobi.

No kako [je] zadovoljan. Kad [je] mama pored, to je bolje, da. Njemu se jako sviđa u školi. I jako mu se sviđa što on uči, učitelji, sve to. Ne sviđa [mu se u] učeničkom domu, ponekad želi [biti] u sobi sâm, nešto svoje raditi, ali [je] gužva. Prvih pola godine je bilo jako teško, plakao [je] i htio kod kuće ići. Sad se naviknuo. (Ukr 2, ž)

Pristup visokom obrazovanju osobama s odobrenom MZ ili PZ jednak je onom za hrvatske državljane. Jedan od sugovornika s odobrenom MZ opisuje iskustvo studiranja u Hrvatskoj pri čemu ističe manjak informacija i praktičnog iskustva na visokoškolskim ustanovama, kao i izazove sa studiranjem na hrvatskom jeziku.

...oduviijek mi je želja da završim faks, to mi je ono nešto u životu kao cilj visoki. Iako, prije svakog ispita ispočetka preispitujem zašto takav cilj imam jer mi je to prezahtjevno, ali mi je to jednostavno tako bilo. (...) Saznao sam da ne postoji engleski program na studiju, morao sam učiti jezik. A dok sam učio jezik, obavio sam razgovor s prodekanom i s dekanatom općenito da oni malo nauče kako će me upisati. Ali cijeli taj proces je trajao godinu i pol dana, najmanje. U roku kada sam ja zapravo uspio usavršiti jezik da bih mogao se upisati, oni su još bili u fazi odlučivanja, snalaženja kako će me upisati. (Azil 3, m)

Pristup zdravstvenoj zaštiti

Pristup zdravstvenoj zaštiti predstavlja jedan od većih izazova sudionicima istraživanja. Gotovo da i nema sugovornika kojem nije bila potrebna neka zdravstvena usluga, no svi ističu izazove i probleme u realizaciji. Nemogućnost pronalaska obiteljskog liječnika jedan je od izraženijih problema koji je ponekad povezan s time što sugovornici nisu u radnom odnosu, ali i s time da dionici – zaposlenici u zdravstvenom sustavu – nisu upoznati s pravima osoba s MZ ili PZ i ne znaju kako ih administrativno procesuirati, o čemu je bilo riječi ranije u tekstu.

Even today, if we get the »uputnica« many spaces are blank at this »nepoznato«, unknown. They have to write it. So when this type of paper we get, then to the next test place we again suffer when they see a lot of things are blank. They don't know – are they insured? What are they doing? Everything is confusing. (Azil 1, m)

Iako su sugovornici i sugovornice iz obiju skupina svjesni da i pripadnici većinskog stanovništva u Hrvatskoj imaju otežan pristup zdravstvenoj za-

štiti, ističu nezadovoljstvo zbog dugog čekanja na pretrage, što je dio njih primoralo da potraže privatne zdravstvene usluge unatoč ograničenim financijskim mogućnostima.

Što se toga tiče, zdravstvene institucije u Hrvatskoj su problematične koliko nama, toliko i Hrvatima tako da neću ulaziti. Kad sam imao neke zdravstvene probleme zbog bivšeg stresa, išao sam u privatnu bolnicu jer su mi zakazali neki termin za godinu dana na najjednostavniji pregled i onda sam rekao, okej za godinu ću vjerojatno umrijeti, bolje da idem u privatnu. Platio sam možda skoro pola stipendije koju sam dobio za godinu dana, ali to je način kako sam to riješio. Ali velim, to ne vrijedi istaknuti kao problem jer nije problem nego realnost. (Azil 3, m)

Realizacija medicinskih usluga donekle je jednostavnija u okolini zagrebačkog Prihvatišta za tražitelje azila gdje su djelatnici lokalnih domova zdravlja i ljekarni upoznati s relevantnim procedurama. Neizostavna je i pomoć OCD-a koje, u skladu sa svojim mogućnostima, pružaju usluge pratnje u odlascima na preglede kako bi se osigurala adekvatna komunikacija o osjetljivim zdravstvenim pitanjima u slučaju jezičnih barijera.

Doći do specijalista, većina Ukrajinaca, pogotovo treće životne dobi, oni pojma nemaju kako se to radi. A mi, humanitarne organizacije, više nemamo takav kapacitet da bismo svakoga mogli uzeti za ruku i odvesti. U početku smo to radili, kasnije smo shvatili da je to neodrživo. (OCD 5-1, ž)

Stanovanje

Inicijalna stambena integracija do određene se mjere razlikuje između dviju skupina sugovornica i sugovornika. Po odobrenju MZ moguće je realizirati pravo na besplatan stan u razdoblju od dvije godine. Međutim, u tom slučaju osoba ne bi smjela biti zaposlena, što je već navedeno ranije. Sugovornici koji sami plaćaju stanarinu nerijetko ističu da su stanovi preskupi, pretijesni i neadekvatni te da su previše udaljeni od središta grada, no zbog lošijeg socioekonomskog statusa nisu u mogućnosti iznajmiti drugi stan. Kao prepreku navode i nevoljkost najmodavaca da iznajme stanove osobama s odobrenom MZ ili PZ.

Dobro im je u zgradi u kojoj žive, ali traže veći stan, da ima više soba, no to je preskupo. (Azil 4, ž, bilješka istraživačice)

Tu je bilo teško tražiti stan, zato što puno ljudi nije odgovaralo na poruku. Ja sam pisala već da smo mi iz Ukrajine, da imamo djecu, nemamo kućnih ljubima-

ca, ne pušimo i takva [smo] obitelj, ali jako malo ljudi je odgovaralo na poruke. (Ukr 3, ž)

Sugovornice iz Ukrajine koristile su, ili još uvijek koriste, besplatan kolektivni smještaj¹⁵ uz koji se vežu mnoge prednosti, ali i nedostaci. Osobe s odobrenom PZ, kad dobiju kolektivni smještaj, rijetko ga napuštaju, posebno u slučajevima obitelji s jednim roditeljem ili ukoliko su nezaposleni. Cjelovite obitelji nastoje biti u vlastitim (iznajmljenim) stanovima, unatoč prednostima kolektivnog smještaja.

Ponekad ljudi nemaju alternativu. I to je dobro što oni mogu živjeti gdje ne moraju platiti [kolektivni smještaj]. I imaju hranu. (Ukr 3, ž)

Nisam mogla ništa, ako želim nešto drugo. Što imamo, onda to imamo. Jako [sam] sretna bila da ne moram platiti. (Ukr 6, ž)

Smještaj [Motel Plitvice] je bio dobar, jako dobro je bilo organiziranje dežurstva civilne zaštite. (...) MUP je dolazio i u početku tamo prikupljao papire za registraciju i za privremenu zaštitu, Crveni križ i najvažnije dežurstvo liječničkog tima. (...) Minus je bio taj da je dislocirano od grada i bez obzira na to da je i Grad mladih dosta [daleko] smješten, ali Grad mladih ima riješen prijevoz. Ali Lučko je imalo apsolutno neadekvatan prijevoz i za ljude koji u tom trenutku nisu poznavali jezik. Za djecu je bilo jako opasno, zato što je odmah blizu prometnica. Za odrasle je bilo jako teško doći do radnog mjesta ako su ona bila u gradu... (OCD 5-1, ž)

Kulturno-religijska dimenzija integracije

Kulturno-religijska dimenzija integracije odnosi se na kulturna i religijska prava imigranata u društvu useljenja te posebno na prakticiranje različitosti (u kulturnome, etničkom i vjerskom pogledu) i društvenu percepciju imigranata. Zemlja useljenja može u većoj ili manjoj mjeri prihvaćati kulturnu i religijsku različitost useljenih skupina te u skladu s tim kreirati svoje politike (IMIN, 2016; Modood, 2007). Pitanja koja se postavljaju u okviru te dimenzije jesu: imaju li imigranti jednaka prava na organizaciju i reprezentaciju kao druge kulturne, etničke ili vjerske skupine? I jesu li prepoznati, prihvaćeni i tretirani jednako kao i druge usporedive skupine? (Penninx, 2007).

Glavne teme koje su proizašle iz analiziranih intervjua ponešto se razlikuju između dviju skupina. Sugovornici s odobrenom MZ u velikoj mjeri ističu

¹⁵ U Gradu Zagrebu kolektivni smještaj za osobe raseljene iz Ukrajine organiziran je u Motelu Plitvice, Gradu mladih i Hostelu Rakitje. U projektu je fokus bio na prve dvije lokacije zbog dostupne zdravstvene skrbi.

sudjelovanje u kulturnim aktivnostima kao mjesto promocije vlastite kulture te uspostave kontakata s drugima. Ponajprije se spominju događanja koja organiziraju razne OCD, a koja su uglavnom povezana s obilježavanjem Međunarodnog dana migranata ili Svjetskog dana izbjeglica.

Pa da, kad bude nekakav događaj, kad me zovu, mi odmah pristanemo, kažemo – da dobro je da dođemo. Mi moramo prezentirati svoju kulturu. Mi to uvijek kažemo, integracija nije jedan smjer, znači obosmjerna je. Mi se možemo približiti i društvo se mora malo približiti, ali mi isto na kraju moramo biti otvoreni. Na primjer, preko Facebooka moramo pratiti događaje. Uvijek preko događaja upoznajemo Hrvate, ljude koji žele upoznati druge. (Azil 2, m)

Sugovornice s odobrenom PZ više ističu ulogu OCD-a u pružanju neformalnih prilika za druženje:

[OCD] radi sa svim izbjeglicama, i mi ponekad druženje neko napravimo, i Sirijci, Ukrajinci, i kuhinju, da. Tko kakvu kuhinju radi, kakav boršč naš ili Sirijci što oni rade, što oni kuhaju, iz čega, i razmjenjujemo tako recepte. Žene razmjenjuju recepte, djeca se igraju također nešto tamo. I mi upoznajemo novu kulturu, i oni upoznaju našu ukrajinsku kulturu. I također upoznajemo i hrvatsku [kulturu]. (Ukr 2, ž)

Ipak, ne doživljavaju svi sugovornici recipročnost u dijeljenju kulturnih različitosti te se često osjećaju izolirano. Izolacija je dijelom uzrokovana i nižim socioekonomskim statusom koji ne omogućava interakciju s većinskim stanovništvom u onoj mjeri u kojoj bi sugovornici željeli te ostavlja dojam još uvijek nedovršene integracije u sociokulturnom aspektu, čak i kod sugovornika koji duže vrijeme borave u Hrvatskoj.

Language is on the 1st place and then socialisation is more important. For me, it's even more than the language. Either my kids play some game or watch movies, or we four should go outside and walk around. There is no socialisation. If we want to go to Ilica or some theatre somewhere, it costs. And nowadays I am on only one salary. Holding this for four persons is difficult even to socialise in that way. (Azil 1, m)

Sugovornice muslimanske vjeroispovijesti ističu i ograničavajuće okolnosti proizišle iz patrijarhalnih odnosa u obitelji, kao i negativna iskustva vezana za nošenje hidžaba. Takve se situacije povezuju i s otežanim učenjem hrvatskog jezika. Primjerice, jedna sudionica ističe da nema prijatelja jer joj je muž rekao da se ni s kim ne treba družiti.

I sit at home. I don't know anyone. I don't talk with Croatian people. How can I learn the language? (Azil 5, ž)

S4 (m): *Makar mislim muškarcima je malo drugačije. Možda ženama...*

S1 (m): *Ženama s maramom je malo drugačije nego muškima koji pričaju jezik i rade. To je od osobe do osobe, od mjesta do mjesta. (FS azil)*

Poznavanje hrvatskog jezika i u okviru te dimenzije prepoznaje se kao presudni čimbenik integracije. Pozitivni kontakti s lokalnim stanovništvom učestaliji su kad sugovornici i sugovornice govore hrvatskim.

...when you start speaking in Croatian language, people are friendly. They immediately open themselves. This is great really, but again, for the newcomers, where to bring the language from? (Azil 1, m)

Pa, ima i neugodnih iskustva, ali nije puno. Dobro, neki ljudi su, malo drugačije razmišljaju. To je totalno razumljivo. Ne možemo biti svi isti, svi otvoreni. Neki su baš zatvoreni. (...) A s obzirom da kad pričate na hrvatskom, to puno promijeni zrak. Znači, odmah se promijene stvari. Oni totalno drugačije gledaju na tebe kad pričaš na hrvatskom. Ali to je dobro. (Azil 2, m)

Sudionici istraživanja iz obiju skupina upućuju na generacijske razlike u svladavanju jezika. Pritom naglašavaju da djeca mnogo lakše i brže usvajaju jezik što dovodi i do bržeg uklapanja u razredna okruženja, posebno za djecu iz Ukrajine. Sugovornici iz bliskoistočnih zemalja napominju da djeca, iako nisu zaboravila arapski jezik, pomalo zaboravljaju arapsko pismo. S druge strane, sudionice iz Ukrajine naglašavaju i kontinuirano korištenje ukrajinskog jezika u komunikaciji i drugim aktivnostima s djecom kako ga ona ne bi zaboravila.

Ukrajinska djeca su vrlo brzo naučila jezik, oni se sasvim komforno osjećaju u okruženju hrvatske djece. I to treba poticati. (OCD 5-1, ž)

Većinom su djeca ovako došla, s 10 godina i manje, većina ne može čitati na arapskom, pričaju malo, ali kao maternji jezik je sad hrvatski. (FS azil, s1, m)

Ja im kažem da pričaju ukrajinski jezik kod kuće i svaki dan im čitam knjige, gledamo ukrajinske filmove i slikovnice. I one pričaju ukrajinski s mojim roditeljima, s roditeljima muža i s mojim bratom također pričaju ukrajinski jezik. (Ukr 3, ž)

Starije osobe, poglavito među izbjeglicama iz Ukrajine, imaju više poteškoća sa svladavanjem hrvatskog jezika. Otežavajuća je okolnost i stanovanje u kolektivnom smještaju u kojem većinom komuniciraju na ukrajinskom i nemaju potrebu družiti se s lokalnom stanovništvom.

A ovdje baš nije tako da komuniciramo s Hrvatima, malo manje, nemam ovdje veliku komunikaciju. Više se družimo s Ukrajinčima, imam Ukrajince, baš ne-

mam potrebu ili, ne znam, nemam potrebu da idem zajedno družiti se s Hrvatima ili negdje, ne. Više to sin ima. (Ukr 6, ž)

Prehrana se također opisuje kulturno distinktivno. Sudionici s odobrenom MZ više je opisuju u kontekstu zблиžavanja s lokalnim stanovništvom, dok sugovornice s odobrenom PZ više naglašavaju negativne primjere i iskustva vezana za hrvatska jela (posebno u kolektivnom smještaju) te ističu prednosti ukrajinske kuhinje, iako su i među tim sudionicama ranije u tekstu navedeni primjeri kulturnog zблиžavanja kroz kuhanje.

Mislim da je ovo jako važno, to je stvarno jedan od najboljih načina da se ljudi [približe], kao biti blizu jedni drugima, kroz hranu i kroz muziku... (FS azil, s1, m)

Ali kod nas, mi više jedemo ribu nego meso. Kod nas je to tako, možda je 70% riba, onda meso. Kod vas je obrnuto, kobasice, ćevapi, mi nismo navikli na takvu hranu. Ali, malo po malo se navikavamo. (Ukr 6, ž)

Iako sugovornici ističu pozitivne promjene u Zagrebu vezano za kulturnu i etničku raznolikost, koja je posljednjih nekoliko godina postala sve očitija, govore i o svojim negativnim iskustvima i diskriminaciji koja je češća među sugovornicima i sugovornicama s odobrenom MZ, iako postoje određene indicije i o negativnim iskustvima među sugovornicama s PZ. Među sugovornicima s odobrenom MZ spominju se slučajevi neprimjerenog ponašanja zbog boje kože, a opisivani su i slučajevi verbalnog, pa i fizičkog, nasilja nad sugovornicima i članovima njihovih obitelji zbog distinktivnih etničkih, kulturnih i religijskih karakteristika.

...if we are talking about the city of Zagreb in 2014 and now, the situation is completely different. Before, everybody was staring at us, watching us like – where they came from, this dark skin? But now we have a lot of foreigners everywhere. So in these ten years, there is a big change. (Azil 1, m)

Znam da malo drugačije gledaju [suprugu i sugovornika]. Nekad čak i usmeno nešto doživljavamo. Ali to je većinom zbog hidžaba. Kad sam ja sâm, kad pričam na hrvatskom, ja ne susrećem. Nisam se susreo s nikakvim problemima. Ali nekad je samo pogled, znači gledaju malo drugačije. To vidimo. Čak i usmeno nekoliko puta smo doživljavali. Jedan put je bilo, ok, fizički je bilo. Ali, to je jedan put doživljeno. Nažalost, ima takvih ljudi. Zvali smo policiju. (...) (Azil 2, m)

I ja isto imam problem, svaki put kad sam u busu netko me slika (...) Da, kao djeca, i ja – Isuse bože, teško mi je, ne mogu ništa učiniti. Jako su bezobrazni, ali stalno me slikaju, stalno, ili me gledaju i urlaju na mene. Ja samo sjedim i ništa,

ni reagiranje, ništa ne radim. Prije pet godina nisam imao takvo strpljenje. (FS azil, s3, m)

Istraživačica: *A jeste li imali nekih neugodnih iskustava ovdje, s Hrvatima, s lokalnim...?*

Sugovornica: [smije se] *Ne gledam na to, zatvorila sam oči na to, treba živjeti dalje, navikla sam na te stvari. Ima jako dobrih ljudi, jako, jako, kako bih rekla, jako dragih ljudi i oni su jako pomogli, razgovorom, podrškom, svim. A da, ima i ovakvih... i u Ukrajini, ne dobrih. To je svugdje tako. (...) Sve ovisi o ljudima.* (Ukr 5, ž)

RASPRAVA I ZAKLJUČAK

Rezultati kvalitativnog istraživanja provedenog u Zagrebu s ciljem detaljnijeg uvida u iskustva integracije dviju skupina prisilnih migranata – osoba s odobrenom međunarodnom zaštitom i osoba s odobrenom privremenom zaštitom – upućuju na određenu sličnost integracijskih iskustava, uključujući probleme i ograničenja. Polazeći od trodimenzionalnog modela integracije (Penninx i Garcés-Mascareñas, 2016, 2024) u radu se analiziraju iskustva u pravno-političkoj, društveno-ekonomskoj i kulturno-religijskoj dimenziji integracije pripadnika dviju pravno gledano različitih kategorija prisilnih migranata koje kroz pristup sličnim pravima doživljavaju i donekle slična iskustva u njihovoj realizaciji. Međutim, nalazimo i primjere očitih razlika u postupanju prema njima, naročito u smislu angažmana (dionika) na državnoj razini.

Osobe s odobrenom MZ u Hrvatskoj su već duže vrijeme te su u nekim slučajevima ostvarile status državljana RH. Osobe s odobrenom PZ borave u Hrvatskoj od 2022. Bez obzira na dužinu boravka, procjenjuje se da su, uzimajući u obzir zakonodavni okvir, iskustva inicijalne integracije obiju skupina prilično slična – pripadnici obiju skupina morali su regulirati svoj pravno-politički status (iako se taj proces drukčije odvijao za pojedinu skupinu), uključivali su se u različite institucije društva useljenja te su ostvarivali kontakte s lokalnim stanovništvom.

Najistaknutije su sličnosti u okviru društveno-ekonomske dimenzije integracije, konkretno u iskustvima uključivanja u obrazovni sustav te pristupu zdravstvenoj zaštiti. Prema rezultatima istraživanja, sugovornici iz obiju skupina kao najučinkovitije opisuju uključivanje djece u osnovnoškolsko obrazovanje. Taj se nalaz može tumačiti i kao pozitivan pomak u integraciji u obrazovni sustav budući da ranija istraživanja prikazuju taj aspekt

integracije kao negativno iskustvo (usp. Jurković, 2018; Ajduković i sur., 2019). Nešto su izraženiji izazovi s uključivanjem djece i mladih u srednje škole, ponajprije zbog razlika u srednjoškolskim programima i njihovoj zahtjevnosti zbog slabijeg poznavanja hrvatskog jezika. Drugim razinama obrazovnog sustava još je teže pristupiti zbog nepostojećih procedura za konkretne skupine izbjeglica te ograničenih kapaciteta. Pristup zdravstvenoj zaštiti jednako je negativno procijenjen u objema skupinama sugovornika. Ponajprije je riječ o nedostatnoj informiranosti dionika zdravstvenog sustava o pravima na zdravstvenu zaštitu i mehanizmima njezina ostvarivanja, što upućuje na područje integracije (pristup zdravstvenoj zaštiti) koje je i u prethodnim istraživanjima istaknuto kao problematično i u osnovi neadekvatno (Jurković, 2018; Ajduković i sur., 2019; Gregurović i Klempić Bogadi, 2022). Sudionici obiju skupina navode i slična iskustva vezana za uključivanje u tržište rada, konkretno iskustva dekvifikacije i otežane nostrifikacije visokoškolskih diploma koja se provodi po jednakoj proceduri za sve strance.

Kao što i druga istraživanja pokazuju, rezultati ovog istraživanja upućuju na mogućnost uklapanja opisanih iskustava u više analitičkih dimenzija integracije. Da sociokulturna (tj. kulturno-religijska) integracija može olakšati uspješnu (društveno-)ekonomsku integraciju, a ekonomska integracija može pružiti mogućnosti za sociokulturnu integraciju, pokazalo se i u našem istraživanju na primjeru iskustava osoba s odobrenom MZ, konkretno sudionica istraživanja koje su isticale negativna iskustva s nalaženjem posla zbog nošenja hidžaba, što ima negativne učinke i otežava integraciju (usp. Bloemraad i sur., 2023; Gregurović i Klempić Bogadi, 2022). Autori također ističu i primjere kad zakon tražiteljima azila ne omogućava rad, pa zato ovise o socijalnim naknadama, što bi moglo dovesti do negativnih stavova o tražiteljima azila među općom populacijom (Bloemraad i sur., 2023; usp. Spencer, 2022). Slične integracijske izazove spominju i naši sugovornici koji su imali restrikciju od devet mjeseci za uključivanje u tržište rada.

Uključivanje u tržište rada, ali i u sve druge društvene sfere poput obrazovanja, zdravstvene zaštite, stanovanja i sl. u najvećoj je mjeri determinirano poznavanjem jezika. Poznavanje zajedničkog jezika preduvjet je i za snalaženje izbjeglica u lokalnim zajednicama te sredstvo za postizanje samostalnosti (usp. Ajduković i sur., 2019; Remennick, 2003). Iako se smatra najvažnijim korakom u uspješnoj integraciji, svladavanje hrvatskog jezika predstavlja i jednu od najvećih prepreka našim sugovornicima zato što im

nisu bili dostupni zakonom zajamčeni tečajevi, što je također jedan od nalaza u ranijim kvalitativnim istraživanjima. Prema opisima sudionika, stanje se u zadnjih desetak godina na državnoj razini nije promijenilo. Ono što je prepoznato kao relevantno zapravo su inicijative lokalnih vlasti u pokušaju rješavanja tih nedostataka kroz organizaciju tečajeva za različite kategorije migranata u Gradu Zagrebu, uključujući i izbjeglice. Prethodno spomenuto u skladu je s rezultatima studije Scholtena i Penninx (2016) koji ističu da lokalne vlasti postaju sve aktivnije u razvijanju vlastitih integracijskih pristupa zbog značajnije identifikacije migranta s mjestom u kojem žive. Tečajevi jezika podjednako predstavljaju izazov i sugovornicima s PZ, no iz drugog razloga budući da zbog radnog vremena nisu u mogućnosti pohađati ponuđene tečajeve.

Osim sličnosti, rezultati ovog istraživanja upućuju i na značajne razlike u iskustvima dviju skupina izbjeglica. Osiguravanje statusa u okviru pravno-političke dimenzije različito je za obje skupine, no i donekle razumljivo zbog drukčijeg procesuiranja zahtjeva u slučaju individualno tretiranih tražitelja MZ i masovnih dolazaka raseljenih osoba iz Ukrajine.¹⁶ Usporedbe koje smatramo opravdanim vezane su za informiranje izbjeglica o njihovim pravima. Za razliku od osoba koje su kao tražitelji azila imale vrlo ograničen i neorganiziran pristup informacijama te su u velikoj mjeri ovisile o angažmanu OCD-a i vlastitom entuzijazmu, sugovornice iz Ukrajine navode adekvatan pristup informacijama već pri ulasku u zemlju te sustavno i višekratno informiranje u prihvatnim centrima za raseljene osobe iz Ukrajine. Informacije su također dostupne i putem različitih sredstava priopćavanja, od internetskih stranica Ministarstva unutarnjih poslova, raznih javnih medija, OCD-a, društvenih mreža i sl.

U tom je kontekstu uočljiva i uloga migrantskih mreža, posebice u slučaju izbjeglica iz Ukrajine, što potvrđuju i druga istraživanja (usp. Dugandžić, Rajković Iveta i Novosel, 2024). U više navrata naše su sugovornice isticala pomoć Ukrajinaca i Ukrajinke koji su već duže vremena u Hrvatskoj. Pokazalo se da osim što usmjeravaju i utječu na odabir zemlje useljenja u situaciji prisilnog napuštanja matične zemlje, osobe ukrajinskog podrijetla važan su čimbenik u društveno-ekonomskoj dimenziji integracije kroz pru-

¹⁶ Pa ipak, Ukrajinacima je pravno-politički status gotovo automatski reguliran i oni nisu trebali ulagati prevelike napore da dobiju status niti je procedura bila dugotrajna, što je potpuno suprotno iskustvima osoba pod međunarodnom zaštitom koje nisu imale usporedivu institucionalnu / pravno-političku podršku s EU razine. Ako se uzme u obzir broj podnesenih i odobrenih zahtjeva za međunarodnu (barem do 2022.) i privremenu zaštitu, trajanje postupka za međunarodnu zaštitu moglo bi trajati i kraće.

žanje praktične pomoći i informiranje (Dugandžić, Rajković Iveta i Novosel, 2024).

Nadalje, opisana iskustva diskriminacije upućuju na znatno nepovoljniji položaj osoba s odobrenom MZ zbog često drukčijih kulturno-religijskih karakteristika. Rodna i rasna određenja prisilnih migracija, etničkih i kulturnih karakteristika mogu otvoriti pitanja dvostrukih standarda u upravljanju migracijama (Korac, 2020; Freedman i sur., 2022; Dahinden, 2022) te potaknuti propitivanja poticaja za aktiviranje PZ u situaciji ruske invazije na Ukrajinu, za razliku od europske »migracijske krize« 2015./2016. Na slično upozoravaju i sudionici u našem istraživanju koji kao stručnjaci – predstavnici OGD-a – imaju nešto bolji uvid u mehanizme integracije izbjeglica i šire iskustvo u njihovoj implementaciji. Oni kritiziraju drukčiji pristup države u slučaju ukrajinske izbjegličke krize za koju je mobilizirana značajnija organizacijska i financijska infrastruktura, ponekad čak i nauštrb mjera integracije za tražitelje azila i osobe s odobrenom MZ. To može biti potaknuto propagiranom solidarnošću s Ukrajinom ponajprije među političkim vođama i na razini EU-a, ali i pozivanjem na kulturne sličnosti i rodnu strukturu ukrajinskih izbjeglica koje su većinom žene, za razliku od dominantno muškog i muslimanskog profila izbjeglica s Bliskog istoka (Dahinden, 2022; usp. Gregurović, 2022).

Rezultati potvrđuju da se proces integracije u društvu useljenja odvija na više razina, no za razliku od Penninxova (2003) mišljenja da odgovornost nije ni na jednoj određenoj skupni nego na mnogima, u ovom bi se slučaju moglo raspravljati o razini odgovornosti pojedinih dionika, odnosno o odnosima moći pri čemu se pretpostavlja da je državna razina (u nekim situacijama uvjetovana nadnacionalnim institucijama) ona najviša.

Predstavljeno istraživanje po prvi put uključuje dvije kategorije prisilnih migranata – »stare« i »nove« izbjeglice, odnosno osobe kojima je odobrena MZ i osobe kojima je odobrena PZ. Unatoč ograničenjima koja proizlaze iz participativnog istraživanja, rezultati potvrđuju osnovne obrasce u izazovima uključivanja u društvo useljenja, posebno u kontekstu rane integracije za različite skupine prisilnih migranata u Zagrebu. Taj proces još uvijek ima nedostatke koje treba adekvatno riješiti, pri čemu je važno prepoznati utjecaje koje procesi u jednoj dimenziji mogu imati na drugu, definirati više-razinsko upravljanje procedurama, osvijestiti nesimultanost i nelinearnost različitih integracijskih procesa (usp. Božić i Kuti, 2018) te prevenirati negativne povratne učinke neuspješnih aktivnosti. Kao što i druga istraživanja upozoravaju, nedostatak migracijskih i integracijskih politika i pratećih strategija podjednako je loše za sve kategorije migranata, ali i za lokalno

stanovništvo koje, u zagrebačkom kontekstu, prepoznaje važnost uspostave jednakih prava i mogućnosti za pripadnike različitih (etničkih) skupina (usp. Kiralj i Ajduković, 2022). Upravljanje integracijom pretpostavlja stoga višerazinski sustav koji uključuje istovremenu mobilizaciju javnih vlasti na različitim razinama nadležnosti, organizacija civilnog društva i društvenih pokreta pri čemu odnosi među njima ne odražavaju nužno neku vrstu funkcionalnih imperativa, nego su inspirirani pokušajima dionika da pronađu politička rješenja, promiču i održe zajedničke interese i vrijednosti (Zapata-Barrero, Caponio i Scholten, 2017). U tom bi smislu vrijedilo promisliti i o mogućoj primjeni očito učinkovitijih mehanizama integracije osoba s odobrenom privremenom zaštitom na druge skupine migranata imajući u vidu da bi se »univerzalnost prava trebala ogledati u slobodnom ostvarivanju zakonskih prava i pristupu resursima i uslugama pod istim uvjetima« (Kiralj i Ajduković, 2022: 678). U svjetlu podatka da u Hrvatsku doseljava sve veći broj kulturno različitih migranata koji nisu nužno izbjeglice, ta je zadaća još važnija te nadilazi granice lokalnih zajednica.

LITERATURA

- Ajduković, D., Čorkalo Biruški, D., Gregurović, M., Matić Bojić, J. i Župarić-Iljić, D. (2019). *Izazovi integracije izbjeglica u hrvatsko društvo: stavovi građana i pripremljenost lokalnih zajednica*. Zagreb: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske.
- Bloor, M. i Wood, F. (2006). *Keywords in Qualitative Methods. A Vocabulary of Research Concepts*. London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage Publications. <https://doi.org/10.4135/9781849209403>
- Bloemraad, I., Esses, V. M., Kymlicka, W. i Zhou, Y. (2023). Unpacking immigrant integration: Concepts, mechanisms, and context, Background paper to *World Development Report 2023: Migrants, Refugees, and Societies*.
- Božić, S. i Kuti, S. (2018). Europska politika integracije migranata: od standardiziranja mjera za zemlje Europske unije prema integracijskom servisu utemeljenom na društvenoznanstvenim spoznajama, *Revija za sociologiju*, 48 (1): 49–75. <https://doi.org/10.5613/rzs.48.1.2>
- Caponio, T. i Ponzio, I. (2022). *Coping with Migrants and Refugees: Multilevel Governance across the EU*. Abingdon, New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003129950>
- Dahinden, J. (2022). A Call for Solidarity with all Refugees, Beyond Double Standards! NCCR, 24. ožujka 2022., <https://nccr-onthemove.ch/blog/a-call-for-solidarity-with-all-refugees-beyond-double-standards/?lang=fr> (20. 11. 2024.).
- Dey, I. (1993). *Qualitative Data Analysis. A User-friendly Guide for Social Scientists*. London – New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203412497>
- Dugandžić, A., Rajković Iveta, M. i Novosel, S. (2024). Ukrajinci u Zagrebu – uloga migrantskih mreža u prisilnim migracijama, *Sociologija i prostor*, 62 (2): 257–278. <https://doi.org/10.5673/sip.62.2.2>

- Flicker, S., Travers, R., Guta, A., McDonald, S. i Meagher, A. (2007). Ethical Dilemmas in Community-Based Participatory Research: Recommendations for Institutional Review Boards, *Journal of Urban Health: Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 84 (4): 478–493. <https://doi.org/10.1007/s11524-007-9165-7>
- Freedman, J., Sahraoui, N. i Tyszler, E. (2022). Asylum, Racism, and the Structural Production of Sexual Violence against Racialised Women in Exile in Paris, *Social Sciences*, 11 (10): 426. <https://doi.org/10.3390/socsci11100426>
- Gregurović, M. (2022). Ukrajinska izbjeglička kriza iz perspektive sociologije migracija, *Polemos*, 25 (1): 13–34.
- Gregurović, M. (2023). Stavovi prema tražiteljima azila i izbjeglicama u Hrvatskoj: pregled istraživanja u razdoblju 2005. – 2020., u: S. Gregurović, S. Klempić Bogadi (ur.). *Neminovnost ili izbor? Povijesni i suvremeni aspekti migracija u Hrvatskoj*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk – IMIN, 127–148.
- Gregurović, M. i Župarić-Ilić, D. (2023). “At first it was not very pleasant ... Now it is different”: Experiences and Challenges of Refugee Integration in Croatia, *Razprave in Gradivo, Revija za narodnostna vprašanja*, 91: 157–177. <https://doi.org/10.2478/tjdes-2023-0019>
- Gregurović, S. i Klempić Bogadi, S. (2022). *Društvena uključenost osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita u Republici Hrvatskoj – Uspostava sustava prikupljanja podataka i preporuke*. Zagreb: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske.
- Hameršak, M., Pleše, I. i Škokić, T. (ur.) (2024). *Balkanska ruta: pojmovnik europskog režima iregulariziranih migracija na periferiji EU*. Zagreb: Sandorf.
- Heckmann, F. (1999). *Integration policies in Europe: national difference or convergence?*. Bamberg: Europäisches Forum für Migrationsstudien (Efms Paper No. 33).
- Heckmann, F. (2006). Integration and integration policies. IMISCOE Network Feasibility Study, u: European Forum for Migration Studies, www.efms.uni-bamberg.de/pdf/INTPOL%20Final%20Paper.pdf (13.11.2024.).
- IMIN (2016). *Integracija migranata u Europskoj uniji s osvrtom na Hrvatsku: Strateška polazišta Instituta za migracije i narodnosti*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, https://www.imin.hr/wp-content/uploads/2021/01/Strateska-polazista-o-integraciji_FIN.pdf (26.11.2024.).
- Jurković, R. (2018). The Integration Of Refugees Into Croatian Society: Ethnographies of Exercising Rights, *Etnološka tribina*, 48 (41): 102–121. <https://doi.org/10.15378/1848-9540.2018.41.02>
- Jurković, R. i Rajković Iveta, M. (2016). »Okus doma«. Integracija azilanata protkana transnacionalnim procesima i promicanjem kulinarskih delicija, *Studia ethnologica Croatica*, 28 (1): 147–178. <https://doi.org/10.17234/SEC.28.7>
- Jurković, R. i Rajković Iveta M. (2019). Integration as a key connective tissue of refugee integration in Croatian society, u: M. Rajković Iveta, P. Kelemen, D. Župarić Ilić (ur.). *Contemporary Migration Trends and Flows on the Territory of Southeast Europe*. Zagreb: FF-press, 233–252. <https://doi.org/10.17234/9789531757829>
- Kiralj, J. i Ajduković, D. (2022). Integration of Refugees in Croatia – A Qualitative Study of the Integration Process and Intergroup Relations of Refugees from Syria, *Društvena istraživanja*, 31 (4): 661–682. <https://doi.org/10.5559/di.31.4.05>
- Klarenbeek, L. M. (2021). Reconceptualising “integration as a two-way process”, *Migration Studies*, 9 (3): 902–921. <https://doi.org/10.1093/migration/mnz033>

- Korac, M. (2020). Gendered and racialised border security: Displaced people and the politics of fear, *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*, 9 (3): 75–86. <https://doi.org/10.5204/ijcsd.v9i3.1590>
- Koren, L. i Lalić Novak, G. (2022). »We are with You, Ukraine« – analiza upravnih kapaciteta za implementaciju instituta privremene zaštite u Hrvatskoj, *Migracijske i etničke teme*, 38 (1): 33–54. <https://doi.org/10.11567/met.38.1.2>
- Merkens, H. (2004). Selection Procedures, Sampling, Case Construction, u: U. Flick, E. von Kardorff, I. Steinke (ur.). *A Companion to Qualitative Research*. London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage Publications: 165–171.
- Miles, M. B. i Huberman, M. A. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. 2nd ed. London: Sage.
- Modood, T. (2007). *Multiculturalism: A Civic Idea*. Cambridge: Polity Press.
- Okvir za integraciju osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita na lokalnoj razini. Zagreb: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske, <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Okvir%20za%20integraciju%20osoba%20kojima%20je%20odobrena%20me%C4%91unarodna%20za%C5%A1tita%20na%20lokalnoj%20razini.pdf> (26.11.2024.).
- Parekh, B. (2002). *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*. Cambridge: Harvard University Press.
- Penninx, R. (2003). Integration: The Role of Communities, Institutions, and the State, u: Migration Policy Institute – Migration Information Source, October 2003, <https://www.migrationpolicy.org/article/integration-role-communities-institutions-and-state> (13.11.2024.).
- Penninx, R. (2007). Integration Processes of Migrants: Research Findings and Policy Challenges, *Migracijske i etničke teme*, 23 (1-2): 7–32.
- Penninx, R. i Garcés-Masareñas, B. (2016). The Concept of Integration as an Analytical Tool and as a Policy Concept, u: B. Garcés-Masareñas, R. Penninx (ur.). *Integration Processes and Policies in Europe. Contexts, Levels and Actors*. Cham: Springer, 11–29. https://doi.org/10.1007/978-3-319-21674-4_2
- Penninx, R. i Garcés-Masareñas, B. (2024). The Comparative Study of Integration Policies of European Cities, u: F. Gesemann, D. Filsinger, S. Münch (ur.). *Handbuch Lokale Integrationspolitik*. Wiesbaden: Springer VS, 1–29. https://doi.org/10.1007/978-3-658-43195-2_54-1
- Remennick, L. (2003). Language acquisition as the main vehicle of social integration: Russian immigrants of the 1990s in Israel, *International Journal of the Sociology of Language*, 164: 83–105. <https://doi.org/10.1515/ijsl.2003.057>
- Richmond, A. H. (1993). Reactive Migration: Sociological Perspectives on Refugee Movements, *Journal of Refugee Studies*, 6 (1): 7–24. <https://doi.org/10.1093/jrs/6.1.7>
- Scholten, P. i Penninx, R. (2016). The Multilevel Governance of Migration and Integration, u: B. Garcés-Masareñas, R. Penninx (ur.). *Integration Processes and Policies in Europe. Contexts, Levels and Actors*. Cham: Springer, 91–108. https://doi.org/10.1007/978-3-319-21674-4_6
- Spencer, S. (2022). The Contested Concept of “Integration”, u: P. Scholten (ur.). *Introduction to Migration Studies: An Interactive Guide to the Literatures on Migration and Diversity*. Cham: Springer, 219–232. https://doi.org/10.1007/978-3-030-92377-8_14
- Taylor, C. (1992). *Multiculturalism and “The Politics of Recognition”: An Essay*. Princeton: Princeton University Press.

- UNHCR (2023). *Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine in Croatia*. https://www.unhcr.org/hr/wp-content/uploads/sites/19/2023/12/croatia_intention_survey-2023.pdf (20.11.2024.).
- Vaughn, L. M. i Jacquez, F. (2020). Participatory Research Methods – Choice Points in the Research Process, *Journal of Participatory Research Methods*, 1 (1): 1–14. <https://doi.org/10.35844/001c.13244>
- Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti, *Narodne novine*, 70/15, 127/17, 33/23.
- Zapata-Barrero, R., Caponio, T. i Scholten, P. (2017). Theorizing the “local turn” in a multi-level governance framework of analysis: A case study in immigrant policies, *International Review of Administrative Sciences*, 83 (2): 241–246. <https://doi.org/10.1177/0020852316688426>
- Župarić-Iljić, D. i Lalić, S. (2024). *Stavovi prema strancima i manjinama u hrvatskom društvu u 2024. godini: prijetnja, susret, suživoot?.* Zagreb: Centar za mirovne studije.

Integration at the Local Level: Experiences of “Old” and “New” Refugees in the City of Zagreb

Margareta Gregurović, Simona Kuti, Snježana Gregurović

SUMMARY

The City of Zagreb, as a local self-government unit and a community with the most experience in integrating various categories of migrants, is a relevant example of migration management since migration and integration strategies have not been implemented at the national level. Starting from Penninx’s non-normative definition of integration as a process of becoming an accepted part of society, which implies interaction between immigrants and the “society of immigration,” the aim of the paper is to analyse the experiences of integration of two groups of forced migrants in Zagreb: persons granted international protection – refugees from Asian and African countries – and persons granted temporary protection – refugees from Ukraine. The two groups differ in terms of regulation of their legal status and the period of their arrival in Croatia.

The sociological approach to migrant integration in Europe, especially from a local perspective, emphasises the importance of understanding the dynamics of integration within certain communities and the role of local institutions and actors (Zapata-Barrero, Caponio and Scholten, 2017). Penninx and Garcés-Masareñas (2016, 2024) define three fundamental dimensions of integration: legal-political, socio-economic, and cultural-religious. The legal-political dimension refers to residence and political rights (civic and political participation) and the legal status of immigrants. The socio-economic dimension refers to access to institutional facilities for finding work, housing, education, and healthcare, regardless of citizenship. The cultural-religious dimension refers to the domain of perceptions and dominant practices of immigrants and members of the majority group, as well as mutual reactions to differences. This model also indicates the importance of recognising that integration and interaction processes in one dimension can influence those in another dimension; that these processes do not necessarily take place simultaneously; and that they can be reversed

(Spencer, 2022). At the same time, the actors in the integration processes are fundamentally unequal in terms of power and resources. The institutional structure of the immigration society and the reaction of the local population to newcomers determine the outcome of integration processes to a greater extent than the efforts or activities of the migrants themselves.

The paper uses data collected in 2024 through qualitative, participatory research within the project “Evaluation of Integration Measures of the City of Zagreb” (two focus groups and 12 semi-structured interviews with beneficiaries of international and temporary protection, and representatives of civil society organisations (CSOs)). The collected data (transcripts) were analysed using an analytical coding scheme that combines a deductive (fundamental dimensions of integration according to Penninx and Garcés-Mascareñas, 2016; Penninx, 2007) and an inductive approach (different areas of social life in which integration processes take place on an individual, group, and institutional level).

The presentation of the research results is roughly divided into three basic (analytical) dimensions of migrant integration, although they are often intertwined, so individual integration experiences and processes may be presented across several dimensions. The results for the two groups of refugees are analysed and presented in parallel.

The results indicate certain similarities in the integration experiences of the two groups, most prominently within the socio-economic dimension of integration, specifically concerning the experiences of inclusion in the education system and access to healthcare. Research participants from both groups describe primary school inclusion of children as the most effective. Challenges with secondary school inclusion of children and young people are somewhat more pronounced, primarily due to differences in secondary school programmes and their suitability in the case of lower Croatian language proficiency. Access to healthcare is assessed equally negatively in both groups of participants. This is primarily due to the lack of information among stakeholders in the health system about refugees’ healthcare rights and the mechanisms for their realisation. Participants in both groups also describe similar experiences related to inclusion in the labour market, specifically experiences of disqualification and complicated nostrification of higher education diplomas.

Inclusion in the labour market, but also in other social spheres such as education, healthcare, housing, etc., is largely determined by language proficiency. Although it is considered the most important step in successful integration, mastering the Croatian language also represents one of the biggest obstacles for our interlocutors because there were no legally guaranteed language courses available. This is also a major finding in previous qualitative research.

The results of this research also point to significant differences in the experiences of the two groups of refugees. Securing status within the legal-political dimension of integration varies for both groups due to the differing application processing procedures in the case of individually treated international protection seekers and the mass arrival of displaced persons from Ukraine. Relevant comparisons are related to informing refugees about their rights. Unlike persons who, as asylum seekers, had very limited and disorganised access to information and largely depended on the engagement of CSOs, interlocutors from Ukraine report receiving adequate information already upon entering the country, and systematic access to information in reception centres for displaced persons from Ukraine. Information was also avail-

able through various means of communication, from the websites of the Ministry of the Interior, various public media, CSOs, social networks, etc. At the same time, CSO representatives criticise the state for taking a different approach in the case of the Ukrainian refugee crisis, for which a significant organisational and financial infrastructure was mobilised, sometimes even to the disadvantage of integration measures for asylum seekers and persons granted international protection. Finally, the described experiences of discrimination indicate a significantly less favourable position of persons granted international protection due to distinct cultural and religious characteristics.

The presented research is the first to include two categories of forced migrants in Croatia – “old” and “new” refugees, i.e., persons granted international protection and persons granted temporary protection. Despite the limitations arising from qualitative participatory research, the results confirm underlying patterns in the challenges of inclusion, especially in the context of early integration of different groups of forced migrants in Zagreb. This process still has shortcomings that need to be adequately addressed, whereby it is important to recognise the impacts that processes in one integration dimension can have on those in other dimensions, define a multi-level management approach to procedures, raise awareness of the non-simultaneity and nonlinearity of various integration processes, and prevent negative feedback effects of unsuccessful activities.

KEY WORDS: integration, persons granted international protection, persons granted temporary protection, refugees, forced migration, City of Zagreb

